

Martina Čeh

ETIKA PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA S DJECOM

1. UVOD

Filozofija u svom središtu ima čovjeka kao čovjeka, postavljajući pitanja o smislu i temeljnim vrijednostima. Platon i Aristotel zapazili su da se filozofija javlja čuđenjem i divljenjem. Izvorno značenje riječi filozofija sadržano je u smislu traženja, čovjek je biće koje traga. Tragajući za istinom filozof Immanuel Kant postavlja četiri temeljne pitanja ljudskog promišljanja: što mogu znati, što treba da činim, čemu se mogu nadati, što je čovjek. Filozof Karl Jasper navodi kao izvorište filozofskih pitanja sumnju i potresenost. Upravo sumnja i traganje za istinom temelji su istraživanja. Utvrđivanje istine je spoznaja, rezultat spoznaje naziva se i znanje. Znanost je zajedničko, koherentno, organizirano i sustavno znanje ljudskog roda priskrbljeno objektivnim i poštenim opažanjima i sustavnom provedbom pokusa. (Marušić, 2008). U spoznaji je sadržano htijenje da se otkrije ono što vrijedi objektivno za sve ljude. Filozofska antropologija suvremena je filozofska disciplina koja nastoji proučiti osebnost bit ljudskog bića. Čovjek je stvaralačko biće, njegovo temeljno određenje je sloboda, a to znači i odgovornost. Filozofi razlikuju: „slobodu za“ (sloboda za slobodu volje), „slobodu od“ (od odsutnosti vanjski zapreka, od različitih ograničenja) i „slobodu izbora“ (birati što će učiniti između najmanje dvije mogućnosti). Sloboda je ujedno i kušnja čovjeka između dobra i zla, prosuđivanje moralnih i nemoralnih. Moral se oslanja na svijest i savjest pojedinca. Za moral je karakteristično poštivanje ljudskog dostojanstva. Filozofska disciplina koja se bavi pitanjima moralnog djelovanja je etika. Današnji „filozof“ istraživač tragajući za istinom mora poštivati i prava kako ne bi naneo zlo svojim ispitanicima. Istaknuti zakonski propisi su: Nürnberški kodeks, Helsinška deklaracija, CIOMS smjernice, Povelja temeljnih prava Europske unije, Europska konvencija o ljudskim pravima, Oviedo konvencija. Jedna od najosjetljivijih skupina ispitanika su maloljetnici, odnosno djeca. U istraživanjima s djecom nužno je zaštititi prava djeteta: nediskriminacija djeteta, zaštita najboljeg interesa djeteta, pravo djeteta na vlastito mišljenje, slobodu izražavanja, misli i savjesti, zaštita privatnosti, pravo na pristup obavijestima. Da bi se razvila dobra praksa istraživanja koja osigurava najbolje interese djece sudionika potrebno je poštivati Etički kodeks istraživanja s djecom.

2. ETIČKI KODEKS ISTRAŽIVANJA S DJECOM

Etički kodeks istraživanja s djecom pokrenut je od strane Vijeća za djecu 2002. godine, a usvojen je 12. rujna 2003. godine. Cilj istraživanja s djecom i o djeci jest širenje i produbljivanje općega, znanstvenoga i stručnog znanja o djeci – o tjelesnim, psihološkim i socijalnim aspektima njihova funkcioniranja. Etički kodeks navodi specifične standarde koji su važni u većini prilika u kojima se provode istraživanja s djecom. Temelj za donošenje Kodeksa je Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989), ali i neki drugi međunarodni akti (Opća deklaracija o pravima čovjeka, Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda i sl.). Zakonski propisi u RH: Obiteljski zakon, Zakon o osnovnom školstvu, Zakon o srednjem školstvu, Zakon o zdravstvenoj zaštiti i dr.

2.1. Opća načela

U istraživanju s djecom treba poštovati načela: zaštite dobrobiti djeteta, integritet cjelovite osobe, poštivanje ljudskih prava, vrijednosti i dostojanstva osobe, poštivanje privatnosti i anonimnosti sudionika, pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja, pravo djeteta na samoodređenje, načelo odgovornosti u slučaju etičkih dvojbi, načelo zaštite integriteta znanosti i znanstvenika, načelo objektivnosti i poštenja u radu (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

2.2. Opće pretpostavke za provođenje istraživanja

Istraživanje se mora temeljiti na utvrđenim znanstvenim i profesionalnim dostignućima discipline, istraživači početnici mogu obavljati istraživanja s djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) i nadzorom iskusnih istraživača, kod neposrednog istraživanja s djecom nužno je poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa, procjena kompetentnosti svih istraživača, istraživanja s djecom kao sudionicima provode se samo onda kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način, postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta, okolnosti istraživanju moraju jamčiti sigurnost djece, istraživač mora pribaviti dopuštenje za istraživanje, istraživač mora poduzeti sve mjere radi izbjegavanja bilo kakvog ugrožavanja djece sudionika ili njima bliskih osoba (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003)

2.3. Pristanak na sudjelovanje u istraživanju

Za provođenje istraživanja potreban je pristanak djeteta, odnosno roditelja, skrbnika, za dijete do 14 godina pisani ili usmeni pristanak (ovisno o sumnji da istraživanje može imati nepovoljni učinak na dijete) daje roditelj, dijete starije od 14

godina samo daje pisani ili usmeni pristanak, djetetu starijem od 7, a mlađem od 14 godina mora biti objašnjena svrha i način istraživanja u skladu s njegovom zrelošću. Dijete, odnosno roditelj, moraj biti obaviješten o: svrsi istraživanja, općim i posebnim koristima istraživanja, rizicima, vrsti i trajanju postupka, povjerljivosti dobivenih podataka, zaštiti privatnosti sudionika, posljedicama koje istraživanje može izazvati, dragovoljnosti sudjelovanja, pravu na odustanak od sudjelovanja u istraživanju (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

FORMULAR ZA PRISTANAK ISPITANIKA DA SUDJELUJE U KINEZILOŠKOM ISTRAŽIVANJU - ZA MALOLJETNIKE

1. „Prezime i ime istraživača, koje je zvanje, zatražio(la) je sudjelovanje mog maloljetnog djeteta (štićenika) u znanstvenom istraživanju koje provodi ova ustanova. Naziv istraživanja je *naziv istraživanja*.“ [Naznačiti naziv projektana vrhu svake stranice ovog formulara.]
2. „Informiran(a) sam da je svrha ovog istraživanja da se“ [Opisati opravdanost istraživanja, te broj ispitanika i zbog čega su uključeni u istraživanje.]
3. „Sudjelovanje mog djeteta (štićenika) će sadržavati....“ [Opisati sudjelovanje ispitanika a posebno one aspekte koji su eksperimentalnog karaktera. Ukazati na očekivano trajanje ispitanikovog sudjelovanja.]
4. „Svjestan (svjesna) sam da postoji izvjestan rizik povređivanja ili neugodnosti za moje djete (štićenika) ako pristanem da ono sudjeluje u istraživanju. Mogući rizici su ...» „Moguće neugodnosti uključuju...“ [Bilo koji rizike ili neugodnosti treba objasniti / opisati.]

ILI

„Ne postoji rizik povređivanja ili neugodnosti tijekom istraživanja.“

5. „Svjestan (svjesna) sam da postoji i drugi način sudjelovanja u istraživanju. Drugi način uključuje...“ [Opisati bilo koji način sudjelovanja terminologijom koju će ispitanik razumijeti.]

ILI

„Ne postoji neki drugi način sudjelovanja u ovom istraživanju.“

6. „Svjestan (svjesna) sam da su moguće koristi od istraživanja mog djeteta (štićenika) u istraživanju...“ [Opisati koristi od sudjelovanja ili nedostatak koristi, za svakog ispitanika, kao i za društvo.]
7. „Svjestan (svjesna) sam da rezultati istraživanja mogu biti publicirani ali da ime mog djeteta (štićenika) ili njegov identitet neće biti otkriven. U cilju istraživanja povjerljivosti podataka, *ime istraživača će ...*“ [Naznačiti točno kako će istraživač zadržati povjerljivost imena ispitanika, korištenje ispitanikovih kodova (identifikacijskih brojeva, oznaka), kako će ove informacije biti tajne, te tko će imati pristup povjerljivim informacijama.]
8. „Svjestan (svjesna) sam da u slučaju povrede mog djeteta (štićenika) mogu očekivati slijedeći tretman ili negu koja će mu biti pružena o mom trošku: „ [Ako se predviđa više od minimalnog rizika povređivanja, opisati objekte, medicinski tretman, ili službe koje će biti na raspolaganju ispitaniku u slučaju povrede ili bolesti.]

ILI

„Obavješten(a) sam da istraživanje u kojem će sudjelovati moje dijete (štićenik) ne uključuje više od uobičajenog minimalnog rizika.“

9. „Informiran(a) sam da će nadoknada za sudjelovanje mog djeteta (štićenika) biti na slijedeći način: „ [Ako nadoknada bude pružena ispitaniku, navesti vrstu i veličinu nadoknade, način plaćanja (u gotovini, u ratama, odjednom) i sl.]

ILI

„Informiran(a) sam da neće biti nikakve nadoknade za moje sudjelovanje u ovom istraživanju.“

10. „ Informiran(a) sam da će moja pitanja u vezi istraživanja i sudjelovanja mog djeteta (štićenika) u njemu, prije ili poslije mog pristanka, dobiti odgovore od *ime osobe, adresa i telefonski broj*.“
[Ovo se odnosi na glavnog istraživača. U slučaju da je istraživač student, magistrant ili doktorant, upisati ime mentora ili odgovornu osobu ustanove koja realizira istraživanje.]

11. „Pročitao(la) sam gore navedene informacije. Karakter, zahtjevi, rizik i korist od projekta su mi objašnjeni. Svjestan (svjesna) sam rizika koji je uključen u istraživanja. Svjestan (svjesna) sam da moje dijete (štićenik) može odustati od sudjelovanja u bilo koje vrijeme, bez ikakvih problema za njega i mene. Potpisujući svoj pristanak na ovom formularu, odričem se svih zahtjeva, prava ili pravnih sredstava. Jedan primjerak ovog formulara o suglasnosti pripada svakoj strani u ovom istraživanju.“

Potpis ispitanikovog _____ Datum _____
Oca, majke, staratelja _____ Datum _____

Prikaz 1. Metodologija istraživanja u kineziologiji, G. Bala, Ž. Krneta, 2012.

„Potvrđujem da sam objasnio(la) gore navedenom ispitanikovom roditelju (staratelju) karakter i svrhu istraživanja, potencijalne koristi, moguće rizike u vezi sudjelovanja u ovom istraživanju, da sam odgovorio na njegova pitanja i bio prisutan kod potpisivanja“

„Osigurao(la) sam ispitaniku / sudioniku jedan primjerak ovog potpisanog dokumenta o suglasnosti.“

Potpis istraživača _____ Datum _____

Prikaz 2. Metodologija istraživanja u kineziologiji, G. Bala, Ž. Krneta, 2012.

FORMULAR ZA PRISTANAK DJETETA DA SUDJELUJE U KINEZIOLOŠKOM ISTRAŽIVANJU
(Jezik i terminologija moraju biti prilagođeni uzrastu djeteta koje će biti ispitano u istraživanju, kao npr.:)

Ja, _____, znam da su moji roditelji (mama i tata) dali svoj pristanak da sudjelujem u istraživanju o _____

koje provodi _____
sudjelujem zato što želim, a rekli su mi da mogu odustati ako želim i da neće biti nikakvih problema.

_____ Potpis djeteta

Prikaz 3. Metodologija istraživanja u kineziologiji, G. Bala, Ž. Krneta, 2012.

2.4. Zaštita tajnosti podataka

Istraživači su dužni poduzeti sve mjere za zaštitu tajnosti podataka o djeci sudionicima, nije dopušteno otkrivati identitet sudionika istraživanja, obavijestiti sudionika o mogućnosti da njihov identitet postane dostupan drugim osobama, nije dopušteno prekrivanje rezultata istraživanja (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

2.5. Posebni postupci tijekom provođenja istraživanja

Posebni postupci odnose na audio i videosnimanja, uznemiravanje sudionika, mjere umanjavanja negativnih učinaka istraživanja, problemi koji ugrožavaju dobrobit djeteta o mjerama za prekid istraživanja. (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

2.6. Postupci istraživača nakon provedenog istraživanja

Istraživač je dužan razjasniti sve nejasnoće, izvijestiti o općim rezultatima istraživanja odgovorno i u skladu sa znanstvenim načelima (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

2.7. Prijelazne i završne odredbe

Poštivanje odredba obvezno je za sve kojim provode bilo kakvo istraživanje s djecom. Za moguću štetu zbog nepoštivanja kodeksa primjenjuju se opći propisi o odgovornosti za štetu (Etički kodeks istraživanja s djecom, 2003).

3. KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA

Konvencija o pravima djeteta međunarodni je dokument usvojen na 44. Zasedanju Opće skupštine Ujedinjenih naroda, 20. studenog 1989. godine, stupa na snagu 2. rujna 1990. godine. To je prvi dokument u kojemu se djetetu pristupa kao subjektu s pravima, a ne samo kao osobi koja treba posebnu zaštitu. Konvencija je jedinstvena jer je sveobuhvatna i jedina osigurava građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava djece, univerzalna te se primjenjuje na svu djecu, u svim situacijama, u gotovo cijeloj zajednici naroda, bezuvjetna te zahtijeva i od vlada sa slabijim izvorima sredstava da poduzmu aktivnosti vezane za zaštitu prava djeteta, holistička jer zagovara gledište da su sva prava temeljna, međusobno ovisna i jednako važna. Četiri opća načela Konvencije: načelo nediskriminacije, djeca imaju pravo na život i razvoj u svim vidovima života, dobrobit djeteta, aktivno sudjelovanje i sloboda izražavanja mišljenja. Konvencija sadržava 54 članka. Članci od 1. do 41. drže se temeljnim jer definiraju pojam djeteta (osoba do 18. godine života). S obzirom na vrste prava razvrstava se na: prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava, prava sudjelovanja (Konvencija o pravima djeteta, 2001).

4. HELSINŠKA DEKLARACIJA

Helsinška deklaracija dokument je koji je donesen 1964. Poštivanje ljudskih prava i temeljnih sloboda, uključujući slobodu mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja Države sudionice poštivat će ljudska prava i temeljne slobode, uključujući slobodu mišljenja, savjesti, vjere ili uvjerenja svih, bez obzira na rasu, spol, jezik ili vjeru. Hrvatski helsinški odbor za ljudska prava (HHO) vodeća je nevladina organizacija za zaštitu i promicanje ljudskih prava u Hrvatskoj, osnovan 1993. Ciljevi HHO-a su: podupirati, promicati i implementirati principe Završnog akta Helsinške konferencije o sigurnosti i suradnji u Europi, potpisane u Helsinkiju kolovoza 1975. i svih pratećih dokumenata; ostvarivati, podržavati, promicati principe UN-a vezane za ljudska prava te u djelo provoditi dokumente Vijeća Europe; podupirati razvijanje demokratskih institucija i promicati vladavinu prava, ljudska prava i obrazovanje za ove vrijednosti; organizirati istraživanje i dokumentaciju u vezi s ljudskim pravima u Hrvatskoj; pomoći žrtvama kršenja ljudskih prava i onima čija su prava ugrožena.

5. ZAKLJUČAK

Istraživač tragajući za istinom u svojim istraživanjima mora poštivati prava svojih ispitanika, djece. Prava su propisana etičkim kodeksom. Kodeks se odnosi na djecu mlađu od 18 godina, obvezuje svakog istraživača koji obavlja istraživanje s djecom, kodeks se odnosi na sva istraživanja u kojem sudjeluju djeca. Pitanja koja su obuhvaćena Kodeksom su status djece, status roditelja i status istraživača i suradnog osoblja. Status djece obuhvaća: autonomnost i pravo na samoodređenje djeteta (pristanak na sudjelovanje u istraživanju, uvažavanje djetetova mišljenja o istraživanju, odustajanje djeteta tijekom istraživanja), anonimnost sudjelovanja, dob i zrelost djeteta kao kriterij za sudjelovanje u istraživanju, zaštita dobrobiti djeteta, uvažavanje pojedinih prava djeteta zaštićenih Konvencijom UN, uvid djeteta u rezultate istraživanja. Status roditelja (skrbnika): informiranost o istraživanju, pristanak roditelja na sudjelovanje djeteta u istraživanju, uvid roditelja u rezultate istraživanja. Status istraživača i suradnog osoblja: prava i obveze, odgovornost za nastalu štetu, uvid ostalih stručnjaka u rezultate istraživanja.

6. LITERATURA

1. Etički kodeks istraživanja s djecom, Vijeće za djecu Vlade RH, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2003.
2. Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima, Goran Milas, Naklada Slap, 2005.
3. Konvencija o pravima djeteta, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb, 2001.

4. Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, 4. izdanje, Ratko Zelenika, Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2000.
5. Metodologija kineziološko antropoloških istraživanja, 3. dopunsko izdanje, Julijan Malacko, Dragan Popović, Univerzitet u Prištini Fakultet za fizičku kulturu, Lepasović, 2001.
6. Metodologija istraživanja u kineziologiji, Gustav Bala, Željko Krneta, Univerzitet u Novom Sadu, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Novi Sad, 2012.
7. Uvod u znanstveni rad u medicini, 4. izdanje: Matko Marušić, Medicinska naklada Zagreb, Zagreb 2008.